

УДК 1(091)

Аляев Г.

доктор філософських наук, професор, зав. кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

**РОСІЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ:
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ І САМОРЕФЛЕКСІЯ**

У статті розглядаються проблемні питання російської філософії як історико-філософського феномену. Зокрема – питання про національний статус російської філософії та її співвідношення із західною філософією, проблема початку російської філософії та її періодизації

Ключові слова: історія філософії, російська філософія, протофілософія, національна філософія, професійна філософія.

Аляев Г.

доктор философских наук, профессор, зав. кафедрой философии и социально-политических дисциплин Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка

**РУССКАЯ ФИЛОСОФИЯ:
ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ И САМОРЕФЛЕКСИЯ**

В статье рассматриваются проблемные вопросы русской философии как историко-философского феномена. В частности, вопрос о национальном статусе русской философии и её соотношении с западной философией, проблема начала русской философии и её периодизации.

Ключевые слова: история философии, русская философия, протофилософия, национальная философия, профессиональная философия.

Aliaiev G.

Doctor of Philosophy, Professor,
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

**RUSSIAN PHILOSOPHY: REFLECTION AND SELF-REFLECTION
IN THE HISTORY OF PHILOSOPHY**

The author's objective is to examine problematic issues of the Russian philosophy as a phenomenon in the history of philosophy. The author focuses, in particular, on the issue of the national statues of the Russian philosophy, and its interrelation with the western philosophy, as well as the problem of the beginning of the Russian philosophy and its periodisation.

Keywords: the history of philosophy, national philosophy, professional philosophy, proto-philosophy, the Russian philosophy.

Постановка проблеми і аналіз останніх публікацій. Російська філософія є оригінальним історико-філософським феноменом, який у своїх кращих проявах сягає світового значення. При цьому її найзначніших представників відділяє від нас зовсім небагато часу, в широкому розумінні вони ще є нашими сучасниками і співрозмовниками, хоча й дуже часто здається, що ми з ними розмовляємо різними мовами (у ціннісно-смысловому, а не лінгвістичному розумінні).

У той же час, російська філософія продовжує розглядатись за межами Росії переважно як маргінальне явище. На це було багато історичних та ідеологічних причин, серед яких – «пізній старт» російської філософії відносно західноєвропейської і пов'язані з цим значні елементи запозичення; її переважно релігійний характер, який у сучасному секуляризованому суспільстві справляє враження відвертої архаїки; трагічний розкол російського суспільства у ХХ ст., який призвів до остракізму будь-якої «неофіційної» філософії внаслідок занадто глибокого втручання владно-ідеологічних відносин у сферу філософського дискурсу. Одночасно в самій Росії російська немарксистська (домарксистська) філософія ризикує сьогодні перетворитись на нову ідеологему і перебрати на себе всі пов'язані з цим плюси та мінуси, повторивши деякою мірою досвід марксизму.

Зрештою, філософські здобутки російських мислителів залишаються ще значною мірою прихованим скарбом, що дає волю різного ґатунку суб'єктивним тлумаченням її світоглядного та практичного змісту. Для українського філософського загалу така ситуація є вкрай небезпечною і може врешті решт відгукнутись спотвореним тлумаченням історії *української* філософії. Адже залишається неспростовним фактом довготривале спільне існування російської та української філософських традицій в межах єдиного інтелектуального простору. Не відкидаючи і не применшуючи ментальних розбіжностей українського та російського світоглядів, необхідно визнати, що це тривале співіснування призвело до виникнення значного простору змішування та поєднання, а також істотних ліній тяжіння та впливу, без врахування яких неможливо адекватно відтворити ані російський, ані український історико-філософський процес.

Слід зазначити, що дискусії щодо характеру, значення і статусу російської філософії час від часу виникають як в самій Росії, так і за її межами. Останній приклад – обговорення навколо статті С.Н. Корсакова «Міфи та істини в історії російської філософії» [10], що розгорнулось на сторінках журналу «Вопросы философии» (№ 5 за 2015 рік). Виходять численні монографічні, а також енциклопедичні видання [16]; в деяких вже довелось виступити і автору цих строк [1]. Українські дослідження російської філософії відображені у виданнях Товариства російської філософії при Українському філософському фонді [напр.: 15], а також у матеріалах

щорічних конференцій по філософії і культурі російського Срібного віку, що проходять у Дрогобичі [напр.: 14]. Виходили й спільні з російськими дослідниками монографічні видання [13; 5]. Серед праць сучасних західних авторів трапляються доволі провокаційні назви – наприклад, монографія Алісси ДеБласіо «The End of Russian Philosophy. Tradition and Transition at the Turn of the 21st Century» (2014 р.), – проте насправді це лише підкреслює, що інтерес до цього історико-філософського феномену не вщухає.

Метою даної статті є з'ясування основних питань, які перетворюють російську філософію на важливу (а інколи й дражливу) історико-філософську проблему.

Основна частина. Російська філософія постає не тільки специфічним історико-філософським феноменом, але й серйозною історико-філософською проблемою. Коротко, але змістовно цю проблему сформулював ще в 1888 Володимир Соловйов, написавши про російські філософські твори: «Все філософське в них – зовсім не російське, а що в них є російського, зовсім не схоже на філософію, а інколи й зовсім ні на що не схоже» [18, с. 345]. Цей категорично-гротескний афоризм не потрібно, проте, сприймати занадто прямолінійно, адже, по-перше, він був висловлений у полемічному запалі і уособлював (та уособлює) лише одну з позицій, які сперечаються з цього приводу, а по-друге, він формулювався як раз *напередодні* очевидного злету російської філософії, предтечею якого був сам Вол. Соловйов, і без урахування якого просто повторювати сьогодні сказані ним слова було б невірно.

За майже 130 років, що минули з тих пір, здавалось би, написано достатньо нових філософських праць, починаючи з самого Вол. Соловйова, щоб поставлену проблему розв'язати. Але цього, чомусь, не відбувається – проблемність як така, безумовно, залишилась. Йдеться, по-перше, про «*статус філософії*» для тієї російської думки, яка на цей статус зазіхає (так само і для тієї, яка не зазіхає, але за деякими об'єктивними критеріями могла б бути зарахованою); по-друге – про «*національний статус*», тобто предикат, який позначає не «місце прописки» (філософів, факультетів тощо), і навіть не якусь «цінність у собі», а «цінність у світі». Окремий, актуальний для нас інваріант цього питання – фактично поставлена проблема *статусу російської філософії в Україні* (вітчизняна? зарубіжна? і чи філософія взагалі?).

Питання про національний компонент у філософії мов би конкретизується, вписується в тематику російської філософії, утворюючи з питанням про її існування та особливості одне ціле. Доведення (або прийняття) ідеї про наявність національних облич філософської традиції стає достатньою підставою для доведення наявності філософії саме російської. Додатковим аргументом цієї тези стають загальні історико-філософські штампи про існування *німецького* ідеалізму, *англійського* емпіризму, *грецької* класики тощо. Власне, в теоретичній площині питання про національне у філософії практично й не ставиться – воно вважається мов би вирішеним самим ходом історії в дусі гегелівсько-марксистської діалектики одиничного,

особливого і загального. Щоправда, якщо склад одиничного (конкретні відмінності, історичне буття системи того чи іншого філософа) і загального («вічні» філософські питання) досить зрозуміле, то склад особливого – як у загальній формі, так і в кожному окремому випадку – виявляється досить розмитим («національні філософії» або філософські школи і напрями, що зовсім не обов'язково визнають національні межі).

Втім, питання про «особливе» – саме «національно-особливе» – у філософії має й іншу змістовну пастку. Можна припустити, що національна атрибутивність філософії пов'язана з особливостями ментального характеру того чи іншого народу, і виявляється в тих чи тих смислових акцентах, особливостях сприйняття реальності, своєрідності підходів до загальнофілософських проблем або трактувань відповідних понять. Власне, саме таку атрибутивність національних характеристик мають згадані вище усталені в історії філософії позначення, і в цьому сенсі вони принципово не відрізняються від позначень окремих філософських шкіл і напрямів, які не мають національних акцентів, – хіба що, претендуючи відносно них на статус родового поняття.

Справа виглядає інакше, коли національна характеристика переходить з розряду предикативної до розряду суб'єктної, і стає змістовною характеристикою філософії, відсуваючи на задній план будь-який інший філософський зміст. У цьому випадку національна філософія розуміється як *філософія національної ідеї*, а філософія взагалі – не як метафізика, а як ідеологія, програма дій, щонайбільше – обґрунтована відповідною філософією історії. Потрібно визнати, що в історії російської думки саме такий підхід до філософії був (і залишається) досить поширеним, хоча і не єдиним. Між тим, як раз у цьому випадку використання терміну «філософія» стає проблемним, а тому і вся російська філософія – остільки, оскільки вона зазіхає, в першу чергу, на роль «філософії російської ідеї», – стає проблемою.

Так парадоксально виявляється, що російська філософія своєю позірною відсутністю філософічності найбільш виразно ставить проблему філософського змісту, тобто *змісту філософії*, її змістовного наповнення. Відзначимо, що західна філософія в ХХ ст. пережила в цьому відношенні багато метаморфоз. Взагалі-то немає раз і назавжди встановлених, загальних і кимсь затверджених стандартів відносно структури, змістовного наповнення і меж філософського знання. Історія філософії виявляє тут досить строкату картину, в якій, проте, є своя логіка (втім, часто заснована на інтуїції), що дозволяє виділяти власне філософські проблеми і відділяти їх від проблем суто наукових. Різної у розумінні того, що таке філософія, виникає здебільшого з огляду на те, що зовсім не обов'язково кожен філософ повинен охоплювати всі філософські проблеми, будувати цілісну систему (і як раз російській філософії, як вважається ця асистемність притаманна в першу чергу).

Російській філософії, можливо, вже ніколи не позбутись її родового визначення як «філософії російської ідеї» – визначення, яке одними

сприймається як клеймо, а іншими – як знак якості. У цьому визначенні дійсно є частка істини, і немала – неможливо заперечувати, що «філософія історії Росії» як провідна тема російського філософування супроводжує весь процес становлення цього самого філософування, починаючи з періоду його внутрішньоутробного визрівання (якщо згадати ідею «Москви – Третього Риму» ченця Філофея), – тобто, по суті, навіть передує йому. І в період розквіту російської філософії тема історичного призначення Росії залишається вельми значимою, і в цьому сенсі можна, звичайно, розглядати корифеїв філософського «срібного віку» як «творців російської ідеї» [див.: 8], – проте, чи виправданим є розгляд *всіх їх* у цій якості, і *виключно* в цій якості?

Звернемо увагу в цьому зв'язку на думку німецького історика філософії Р. Лаута – кращого систематизатора філософії Ф. Достоєвського: «І якщо коли-небудь російське питання буде вирішене і стане неактуальним, Достоєвський (так само, як і Пушкін) все ще буде говорити людству щось істотне» [11, с. 15]. Отже, говорити, що «Росія – головна тема російської філософії» [19, с. 5], означає стверджувати, що всі інші теми є для неї несуттєвими, другорядними, або вони нерозроблені чи розроблені епігонськи. Це означає, простіше кажучи, заперечувати власне філософське значення російської філософії, залишаючи для неї значення лише ідейно-політичне. Втім, для когось такі твердження, навпаки, є вищою оцінкою філософської якості, адже філософія сприймається виключно як раціоналізована система національного світовідчуття.

Власне історико-філософський аспект проблемності російської філософії може бути конкретизований у низці окремих проблем.

Проблема початку. При всій складності проблеми початку філософії взагалі, в даному випадку вона обтяжується такими додатковими факторами, як нерелективний характер православного світосприйняття і невизначеність (точніше, спірність) національної приналежності раннього етапу східнослов'янської духовності. Другий аспект постає в окрему *проблему взаємин з українською філософією*, яка вже розглядалась нами [див.: 2]. Що ж стосується першого, то розмаїття думок відносно висхідного хронологічного пункту російської філософії сягає меж розумного. Перш за все, це стосується ідентифікації релігійного світосприйняття, що панувало в Московії до XVIII ст., як *протофілософського*. Характер цього світосприйняття дає підстави одним авторам говорити про нього як про характерну для східнослов'янського менталітету *філософію* (таке тлумачення дає школа неопатрістичного синтезу, представлена С. Хоружим [див., напр.: 20]; наслідуючи ідею Є. Трубецького про «умогляд у фарбах», активно пише про «невербальну філософію» допетровської епохи М. Громов [див., напр.: 7]), іншим – як про перед- (прото-) філософію (В. Зеньковський, наприклад, говорить про пролог російської філософії – з XV до XVIII ст., – для якого характерні «уривчасті сліди пробудження філософських інтересів... у межах релігійного світогляду» [9, с. 31]), третім – як про повну протилежність

філософсько-раціональному розумінню світу. Можливо, ключ до розв'язання цієї проблеми слід шукати в поділі на «історію професійної філософської теорії» та «історію філософської культури народу», як це зробив проф. В. Горський відносно української філософії [див.: 6, с. 24]. Але, як можна помітити, проблема полягає як раз у трактуванні самого поняття «філософія» стосовно дотеоретичних форм суспільної свідомості. Пошуки філософського змісту і метафізичної рефлексії в дораціональних шарах національної культури, досить популярні сьогодні як у Росії, так і в Україні, йдуть у тому ж напрямку. Підсвідомо вони мають на меті довести, що філософська культура є не більш ніж відповідний розвиток ментальних смислових структур, і в цьому сенсі залишається повністю залежною від цих структур, а тому і не слід шукати іншого смислу філософування, аніж ствердження національної самосвідомості. Власне, філософія як певна форма знання при цьому майже повністю елімінується.

Втім, існує невизначеність не тільки відносно протофілософського періоду, але й відносно потачку самостійного розвитку філософської теорії в Росії. Його відправним пунктом О. Введенський, наприклад, вважав 1755 рік – рік відкриття Московського університету [4, с. 28], В. Зеньковський – другу половину XVIII ст. [9, с. 11], М. Лосський – першу третину XIX ст. [12, с. 9–10]. У згаданій вище дискусійній статті С. Корсакова йдеться вже лише про другу половину XIX ст. [10]. У контексті такої невизначеності щодо висхідного пункту стає вторинною взагалі-то дуже важлива для історика філософії *проблема періодизації*. Історія російської філософії вочевидь розпадається на декілька етапів, але чіткого розуміння щодо їх меж, змісту та означень поки що немає.

Проблема самостійності або залежності російської філософії від західної, згадуючи наведений вище словийовський афоризм, скоріш за все, нерозривно пов'язана з проблемою «філософічності» російської філософії, і навряд чи може бути розв'язана окремо від останньої. Проте певний рівень автономності цих питань, безумовно, існує.

Визнаємо, що значною мірою проблема залежності впливає з реального історичного процесу, в якому російська секулярна філософія з'являється у XVIII ст. саме як російське вольфіанство, вольтер'янство або, зрештою, масонство, – і, незважаючи на заклик професора елоквенції (красномовства) М. Н. Поповського при відкритті Московського університету викладати філософію російською, викладалася спочатку латиною і переважно німцями. Зміна моди на західних філософів майже збігається зі зміною етапів на ранніх стадіях російського філософування – так змінюються етапи шеллінґіанський, гегельянський, вульгарно-матеріалістичний, зрештою – марксистський. Втім, і період російської філософської класики позначений цілою низкою течій з виразною західно-епігонською орієнтацією (позитивізм, неокантіанство).

Проте проблема полягає, власне, не в цьому. Очевидність західного впливу на російську філософію, особливо на ранніх стадіях її становлення, не

підлягає сумніву. Але подібні епохи зарубіжного впливу ми можемо виявити в історії будь-якої національної філософії. Значно важливішими (і складнішими) є два питання: по-перше, наскільки усвідомленим, «бажаним» і неусувним був (і є) цей вплив; і по-друге, перефразуючи Соловйова, – чи не є, кінець кінцем, весь раціонально-філософський зміст російської філософії (в тому числі в її класичних проявах, наприклад, у філософії всеєдності, – сама ідея всеєдності, нарешті, чи не є лише транскрипцією німецького *Alleinheit*?) лише екстраполяцією західних мисленневих структур, розчинених традиційним російським месіанізмом?

Олександр Введенський, відкриваючи у 1898 р. Санкт-Петербурзьке Філософське товариство, казав про те, що більше або менше запозичення і піддавання чужим впливам – спільний закон розвитку філософії будь-якого європейського народу, і «чуткість до чужих вчень – найкращий залог успішного розвитку філософії» [4, с. 27]. Деяко пізніше Борис Яковенко з молодим неокантіанським запалом стверджував: *«У нас немає і ніколи не було у сфері філософії в прямому сенсі слова національної, російської традиції... Мовби те, що у нас є філософського, не прийшло до нас із Заходу! І мовби, якщо вже говорити про філософську традицію в Росії зараз, не вірніше буде називати її не російською традицією, а німецькою»* [21, с. 657]. Втім, слід зазначити, що Яковенко тут взагалі відкидає поняття національної філософії, розглядаючи філософію як універсальну науку. З цієї позиції релігійно-історіософські пошуки російської самосвідомості, звичайно, не могли розглядатись як філософська традиція, стосовно ж власне філософських предмету і методу Росія, дійсно, була приречена вічно вчитись у Заходу, точніше – у Німеччини з її кантівським універсальним трансценденталізмом.

З іншого боку, в російській філософській думці з часів Вол. Соловйова (а точніше – ще з часів І. Киреевського та О. Хом'якова) поступово накопичувався потенціал відштовхування від західної філософії, основною оцінкою стану якої ставало поняття «кризи». Вол. Соловйов ще в 1874 пов'язав цю кризу із сповзанням новоевропейської філософії в річище позитивізму та чистого раціоналізму. На його думку – і, власне, це стало загальним місцем в оцінках більшістю російських мислителів західної філософської традиції, – останній притаманна «однобічна перевага розсудкового аналізу, який утверджує відсторонені поняття в їх окремішності і внаслідок цього з необхідністю гіпостазує їх» [17, с. 84]. Причину цього явища російський філософ вбачає, з одного боку, в розхитуванні релігійних основ західного життя, а з іншого – у відриві філософії від дійсності, практики, морального буття, яке вона повинна скеровувати, у спрямованості завдань пізнання на визначення необхідних умов дійсності, а не на саму дійсність.

На відміну від цього, як зазначав М. Бердяєв в одній із своїх ранніх статей, самотній російській філософській думці належить найглибша та найблискучіша критика гегельянства та будь-якого раціоналізму взагалі;

натомість сама вона тяжіє до метафізичного реалізму, конкретного спиритуалізму, до відновлення того цілісного досвіду, в якому безпосередньо дано суще. У цьому молодий філософ вбачав те зерно, з якого проросте російська філософська думка, покликана внести свою лепту у всесвітню культуру [див.: 3, с. 687].

Безумовно, ці ідеї містили справедливі оцінки, що відображали тенденції розвитку західної філософії, які цілком очевидно проявилися вже в другій половині XIX ст. Проте однобічність цих оцінок сприяла розвитку певної опозиційності в стосунках між російською та європейською філософськими традиціями.

Проблема виокремлення характерних рис, інакше – «проблема ментальної структури» російської філософії потребує більш детального аналізу і буде розв'язуватися нами у наступній статті.

Висновки. Якщо говорити про кінець XIX – початок XX ст. як про період розквіту російської філософії, то цей період продовжується в 20–50-х рр. XX ст. зусиллями російських філософів, які опинились в еміграції. Це був унікальний досвід розвитку національної філософії, позбавленої власного національного ґрунту, – досвід трагічний: з одного боку – цькування і забуття, з іншого – ігнорування та зверхності. Досвід, який, проте, дає багато підстав для повчальних висновків щодо можливостей інтеграції філософської культури в інонаціональному середовищі, співвідношення національної та світової філософії, спадкоємності філософських генерацій. Щодо останнього, то умови еміграції, безперечно, зруйнували природну спадковість філософської думки, і після смерті провідних представників російської філософської класики в 40–50-х рр. ця жива традиція практично припинилась.

Втім, *проблема майбутнього* російської філософії залишається відкритою. Адже з кінця 80-х рр. XX ст. відбувається, з одного боку, звільнення філософського процесу від ідеологічного диктату, а з іншого – повернення на батьківщину та актуалізація надбань російської філософської класики. Зустріч цих двох векторів утворює багатоваріативну ситуацію, в якій російська філософія може отримати друге дихання для нового злету, проте одночасно ризикує, як вже зазначалось, перетворитись на нову ідеологему. Втім, навіть останній варіант розвитку подій – який, проте, не є невідворотнім, – не може заперечити значення російської філософії як видатного історико-філософського феномену.

Література

1. Аляев Г.Е. Русская философия как историко-философская проблема / Г. Аляев // Русская философия: историко-философские дескрипты. – Екатеринбург: Изд. дом «Ажур», 2010. – С. 5–33.
2. Аляев Г.Є. Українська і російська філософії: чинники єднання чи розходження / Г. Аляев // Історія філософії як школа думки. – Івано-Фран-

- ківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2013. – С. 295–300.
3. Бердяев Н. О новом русском идеализме / Н. Бердяев // Вопросы философии и психологии. – 1904. – Кн. V (75). – С. 683–724.
  4. Введенский А.И. Судьбы философии в России / А. Введенский // Введенский А.И., Лосев А.Ф., Радлов Э.Л., Шпет Г.Г. Очерки истории русской философии. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. – С. 26–66.
  5. Генезис и пути развития русской и украинской философской мысли = Генезис і шляхи розвитку російської та української філософської думки: монографія / [Аляев Г. Е., Возняк В. С., Громов М. Н. и др.]. – Полтава: ООО «АСМИ», 2013. – 562 с.
  6. Горський В.С. Історія української філософії / В. Горський, К. Кислюк. – К.: Либідь, 2004. – 486 с.
  7. Громов М.Н. Изборник 70 / М. Громов. – Тверь: Альфа-пресс, 2013. – 560 с.
  8. Гулыга А.В. Русская идея и её творцы / А. Гулыга. – М.: Соратник, 1995. – 310 с.
  9. Зеньковский В.В. История русской философии. В 2-х т. – Т. 1. – Кн. 1 / В. Зеньковский. – Л.: Эго, 1991. – 221 с.
  10. Корсаков С.Н. Мифы и истины в истории русской философии / С. Корсаков // Вопросы философии. – 2015. – № 5. – С. 69–85.
  11. Лаут Р. Философия Достоевского в систематическом изложении / Р. Лаут. – М.: Республика, 1996. – 447 с.
  12. Лосский Н.О. История русской философии / Н. Лосский. – М.: Советский писатель, 1991. – 479 с.
  13. О религиозных философах России и Украины: персонологические очерки / Г. Аляев, Б. Емельянов, Н. Мозговая, Т. Суходуб. – Полтава: ООО «АСМИ», 2010. – 239 с.
  14. Рецепція ідей Канта у філософії та культурі російського Срібного віку. – Дрогобич : Вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка, 2014. – 386 с.
  15. Русская философия: история, методология, жизнь / отв. ред. Аляев Г., Суходуб Т. – Полтава: ООО «АСМИ», 2011. – 912 с.
  16. Русская философия: Энциклопедия. 2-е изд., доработ. и доп. / Под общ. ред. М.А. Маслина. – М.: Книжный клуб Книговек, 2014. – 832 с.
  17. Соловьёв Вл. С. Кризис западной философии (Против позитивистов) / Вл. Соловьёв // Сочинения в 2 т.: 2-е изд. – Т. 2. – М.: Мысль, 1990. – С. 3–138.
  18. Соловьёв Вл. С. Россия и Европа. Национальный вопрос в России. Выпуск первый / Вл. Соловьёв // Сочинения в двух томах. Т. 1. Философская публицистика. – М.: Правда, 1989. – С. 333–396.
  19. Тихолаз А.Г. Платон і платонізм в російській релігійній філософії другої половини ХІХ – початку ХХ століть / А. Тихолаз. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 319 с.

20. Хоружий С. О старом и новом / С. Хоружий. – СПб.: Алетейя, 2000. – 476 с.
21. Яковенко Б.В. О задачах философии в России // Яковенко Б.В. Мощь философии. – СПб.: Наука, 2000. – С. 653–660.

REFERENCES

1. Aliaiev G. Russkaja filosofija kak istoriko-filosofskaja problema // Russkaja filosofija: istoriko-filosofskie deskripty. – Ekaterinburg, 2010. – P. 5–33.
2. Aliaiev G. Ukrai'ns'ka i rosij's'ka filosofii': chynnyky jednannja chy rozhodzhennja // Istorija filosofii' jak shkola dumky. – Ivano-Frankivs'k, 2013. – P. 295–300.
3. Berdyaev N. O novom rusском ydealyzme // Voprosy fylosofyy u psyhologyy. – 1904. – Vol. V (75). – P. 683–724.
4. Vvedenskij A. Sud'by filosofii v Rossii // Vvedenskij A., Losev A., Radlov E., Shpet G. Ocherki istorii russoj filosofii. – Sverdlovsk, 1991. – P. 26–66.
5. Genezis i puti razvitija russoj i ukrajskoj filosofskoj mysli / Aliaiev G., Voznjak V., Gromov M. i dr. – Poltava, 2013. – 562 p.
6. Gors'kyj V., Kysljuk K. Istorija ukrai'ns'koi' filosofii'. – Kyiv, 2004. – 486 p.
7. Gromov M. Yzbornyk 70. – Tver', 2013. – 560 p.
8. Gulyga A. Russkaja ideja i ejo tvorcy. – Moscow, 1995. – 310 p.
9. Zen'kovskij V. Istorija russoj filosofii. Vol. 1, b. 1. – Leningrad, 1991. – 221 p.
10. Korsakov S. Mify i istiny v istorii russoj filosofii // Voprosy filosofii. – 2015. – № 5. – P. 69–85.
11. Laut R. Filosofija Dostoevskogo v sistematicheskom izlozhenii. – Moscow, 1996. – 447 p.
12. Losskij N. Istorija russoj filosofii. – Moscow, 1991. – 479 p.
13. O religioznyh filosofah Rossii i Ukrainy: personologicheskie ocherki / G. Aliaiev, B. Emel'janov, N. Mozgovaja, T. Suhodub. – Poltava, 2010. – 239 p.
14. Recepcija idej Kanta u filosofii' ta kul'turi rosij's'kogo Sribnogo viku. – Drogobych, 2014. – 386 p.
15. Russkaja filosofija: istorija, metodologija, zhizn'. – Poltava, 2011. – 912 p.
16. Russkaja filosofija: Jenciklopedija. 2 ed. / Ed. by M. Maslin. – Moscow, 2014. – 832 p.
17. Solov'jov Vl. Krizis zapadnoj filosofii (Protiv pozitivistov) // Works in 2 vol. – Vol. 2. – Moscow, 1990. – P. 3–138.
18. Solov'jov Vl. S. Rossija i Evropa. Nacional'nyj vopros v Rossii. Vypusk pervyj // Works in two vol. Vol. 1. Filosofskaja publicistika. – Moscow, 1989. – С. 333–396.
19. Tyholaz A. Platon i platonizm v rosij's'kij religijnij filosofii' drugoi' polovyny 19 pochatku 20 stolit'. – Kyiv, 2002. – 319 p.
20. Horuzhyj S. O starom y novom. – Saint-Petersburg, 2000. – 476 p.
21. Jakovenko B. O zadachah filosofii v Rossii // Jakovenko B. Moshh' filosofii. – Saint-Petersburg, 2000. – P. 653–660.